

2.6. ФЕНОМЕН «ЕКОНОМІЧНОГО ДИВА»: СИСТЕМНО-СТАДІАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ

Історія розвитку економічно розвинених країн не тільки Заходу, а й Сходу в XIX–XX століттях незаперечно свідчить про можливість безпрецедентних за масштабами соціально-економічних проривів, які суттєво поліпшують стандарти споживання і якість життя мільйонів людей. Причому в контексті пошуку шляхів подолання в Україні глибокої системної кризи особливо важливо врахувати, що післявоєнна Німеччина, Японія, Китай, країни – «далекосхідні тигри», Франція за часів Ш. де Голля, Іспанія – Ф. Франко, Чилі – А. Піночета, які спромоглися на так звані «економічні дива», одночасно долали вкрай важкі системні кризи, які впритул підводили ці країни до катастрофи загальнонаціонального масштабу.

Традиційно феномен «економічного дива» – стрибкоподібного, фактично стадіального (перехід від індустріалізму до постіндустріалізму) розвитку економік – пояснюється низкою геополітичних та геоекономічних чинників, вдалою внутрішньою і зовнішньою ринковою кон'юктурою. До об'єктивних чинників, що «породили» досліджувані спалахи економічної активності, різні автори також відносять, зокрема, вкрай сприятливу геополітичну ситуацію не тільки для країн, що зазнали поразки у Другій світовій війні (Німеччина, Японія), а й для практично всіх європейських країн і країн далекосхідних – Південної Кореї, Сінгапуру, Гонконгу, Малайзії і навіть Китаю. Йдеться передовсім про безпосередній патронат – економічну допомогу з відродження народного господарства з боку США, а пізніше – про надання цією наддержавою військового прикриття всім названим державам, окрім Китаю, перш за все з метою ізоляції Радянському Союзу і дискредитації існуючого там суспільного ладу.

Важливим було і прагнення народів, що зазнали поразки у Другій світовій війні, або, як Китай, після величезного періоду цивілізаційної величі в далекому минулому скотилися до колоніального статусу в Новітній час, добитися реваншу, виграти тепер уже в технологічно-економічному суперництві, довести всьому світові свою здатність

відроджуватися з попелу і грати за світовими цивілізованими правилами гри.

Справді, величезну позитивну роль у забезпеченні перемоги на ниві соціально-економічного розвитку відіграла наявність у країн-переможців в економічному суперництві національно-патріотично орієнтованих еліт, здатних створювати і реалізовувати загальнонаціональні програми, долаючи корупцію, компрадорські орієнтації місцевих філій фінансово-імперіалістичних кіл, вузькопартійні кланові інтереси. Причому відсутність належних правових механізмів контролю за тим, щоб авторитарні режими не трансформувалися в тоталітарні, здебільшого компенсувалася високими моральними якостями самої політичної і економічної еліти. До сказаного можна було б додати наявність потужної антиспоживацької мотивації переважної більшості громадян, усвідомлення ними необхідності здобути більш високий рівень життя за рахунок власних, узгоджених із загальнонаціональними пріоритетами зусиль (чого не скажеш про населення тих самих України і Росії, яке легко «купилося» на ваучерну і трасову пропаганду «довічної ренти»)⁶⁵.

Цей чинник є надзвичайно важливим, адже внаслідок соціального напруження, що викликає будь-яка глибинна реструктуризація економіки країни, необхідності одночасно узгоджувати ліберальну політику стимулювання фінансового капіталу і державно-капіталістичну стратегію реалізації великих інвестиційних проектів із тривалим терміном окупності, на першому етапі глибинних реформ, що так чи інакше проводяться коштом добробуту широких верств населення, неминуче виникає майнове розшарування, диспропорції регіонального розвитку, і тому лише конструктивно авторитарні або елітистські форми правління здатні впоратись із завданням стабілізації ситуації в перехідному періоді.

Навіть незважаючи на практично нав'язані силоміць Японії й Німеччині парламентські системи, такі видатні авторитарні лідери, як Л. Ерхарт, К. Аденауер, імператор Хірохіто, діяли всупереч диктату «плану Маршалла», одночасно використовуючи надані за цим проектом інвестиційні ресурси у власних національних інтересах.

⁶⁵ Шморгун О. Авторитарний вимір демократії: еліта проти антиеліти // Народний депутат. – 2010. – № 2–3. – С. 24–29.

Можна зазначити і цілий ряд суб'єктивно-психологічних чинників, що обумовлюють сприйняття успіхів у сфері економіки як «економічного дива», а також ідеологічних упереджень в оціночних судженнях щодо суті подібного феномена. Очевидно, що масштаби перетворень суб'єктивно сприймаються значно більшими в країнах, які починали сходження з дуже низького стартового рівня за ситуації, коли ніхто не очікував великих здобутків на ниві реформ, особливо після попередньої руйнації країни у Другій світовій війні, як це відбулося в післявоєнних Німеччині та Японії або в ще донедавна в колоніальному, виснаженому невдалими соціальними утопічними експериментами Китаї. Саме тому, наприклад, американський «Новий курс» Франкліна Рузвельта на тлі «великої економічної депресії» сприймається саме як «економічне диво».

Проте багато аспектів досліджуваної проблеми залишаються не розв'язаними. Наприклад, як пояснити те, що за, здавалося б, рівних стартових умов і об'єктивних обставин в одних країнах виникає потужне прискорення економічного розвитку, а в інших – ні? Якщо прийняти версію про домінуючий вплив етнокультурних чинників як потужних каталізаторів «економічного дива» (наприклад, так званої конфуціанської етики), про що, зокрема, пишуть Ф. Фукуяма у «Довірі», Б. Гаврилишин у «Дороговказях у майбутнє», то, знов-таки, незрозуміло, чому приблизно в один і той же час «економічне диво» відбувається в ареалах Західної Європи і Далекого Сходу?

Залишається відкритим і питання про витоки «економічного дива» у тоталітарних країнах: у фашистській Італії, нацистській Німеччині і Радянському Союзі, попри, здавалося б, реальне придушення творчої ініціативи мільйонів людей і масових репресії щодо найбільш пасіонарної частини суспільства. Незрозуміло, чому СРСР, володіючи величезними ресурсами і людським потенціалом, уже практично «вписавшись» в етап НТР і відійшовши від практики масового терору, не зміг реалізувати переваги побудованого суспільного ладу і зазнав катастрофічної руйнації? Нарешті, з яких причин ніяк не може спрацювати на пострадянському просторі «проривна» у пасіонарному плані, за словами її адептів, євразійська релігійно-світоглядна парадигма тощо?

Підсумовуючи, можна зробити висновок: на жаль, попри існування величезного масиву наукової та публіцистичної літератури,

присвяченої феномену «економічного дива» у різних країнах, практично відсутні узагальнювальні типологічні дослідження, в яких була б, так би мовити, побудована концепція «економічного дива», розкриті механізми його виникнення.

Спробуємо дещо прояснити ситуацію, виходячи з гіпотези про те, що сам феномен «економічного дива» не зводиться до сфери власне економіки, а має значно ширший культурно-історичний, світоглядний, можна сказати, цивілізаційно-стадіальний контекст. Адже цілком очевидно, що природа «економічних див» у вищезгаданих країнах не тільки споріднена з циклами потужного загальноцивілізаційного сходження в різні часи і в різних народів, а є безпосереднім проявом сплеску так званої пасіонарності, причини появи якої є предметом гострих дискусій, але, у той же час, існування якої тією чи іншою мірою визнає більшість дослідників теорії цивілізаційного процесу⁶⁶. Тому спробуємо осмислити деякі витoki феномена «економічного дива» під кутом зору не стільки кількісних показників темпів зростання ВВП, які, до того ж, не прояснюють багатьох особливостей соціально-економічного розвитку тієї чи іншої країни, скільки в аспекті глибинних системно-стадіальних механізмів, що становлять передумову часто несподіваного сплеску ентузіазму і самовідданості мільйонів, а то й сотень мільйонів людей, у своєму намаганні зробити саме через колективне зусилля своє життя краще.

Для цього порівнюємо феномен «економічного дива» у ХХ столітті в окремих країнах із особливостями економічного піднесення різноманітних цивілізацій, у межах яких відбувається спочатку зародження якісно нового суспільно-економічного укладу як майже непомітного локального утворення, що перебувають в опозиції до стагнуючого способу виробництва, що вже вичерпав свій інноваційно-виробничий потенціал; потім становлення цього якісного нового економічного способу виробництва як класичного, такого, що є своєрідною формаційно-стадіальною «візитівкою» певної локальної цивілізації (близькосхідної, античної, індокитайської, капіталістичної, так званої постіндустріальної); і, нарешті, перетворення нового типу економіки в панівну форму технологій та виробничих відносин.

⁶⁶ Фрумкин К. Г. Пассионарность: приключения одной идеи. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 224 с.

З точки зору розуміння природи стрибкоподібних етапів економічного розвитку важливо зазначити, що еволюція будь-якого формаційно визначеного способу виробництва, у тому числі й капіталістичного, відбувається зовсім не за концептуальною схемою К. Маркса, що, між іншим, він сам усвідомлював наприкінці життя, зазначаючи у «Філософсько-економічних рукописах» та «Капіталі», що геній Есхіла і Софокла, а потім і Шекспіра, неможливо пояснити рівнем розвитку продуктивних сил, адже за їхнього життя і творчості рабовласницького уклад був далеко не панівним, а економічні відносини раннього капіталізму ще зовсім не розвинені.

Згідно з концепцією стадіально-цивілізаційного переходу, яку я відстоюю вже багато років, економічний детермінізм у даному разі проявляється не в тому, що продуктивні сили «переростають» віджили виробничі відносини, котрі стали гальмом на шляху їх розвитку, а в тому, що, використовуючи понятійний апарат історіософії А. Тойнбі, можна сказати: зародження кожної наступної цивілізації відбувається як духовний пошук альтернативної форми суспільного буття у вигляді світоглядної «відповіді – заперечення» на «виклик» – зatoryжну стагнацію попереднього способу виробництва, що, так і не встигнувши досягти своїх найбільш розвинених форм, вже переживає свій занепад. Як це, наприклад, сталося в європейські середні віки, коли різноманітні форми кріпосництва так і не трансформувались у форми класичного землевласництва, подібно до середньовічного Сходу: Індії та Китаю, а зatoryжна важка економічна криза зокрема була обумовлена нездатністю на основі існуючих технологій ефективно протистояти несприятливим кліматичним змінам і масовим епідеміям⁶⁷; вона буквально провокувала пошуки не просто паліативних засобів вирішення проблеми у сфері виробництва, а докорінної зміни всього стилю життя і світобачення, яким і став європейський Ренесанс.

Як і чому це відбувається? Зародження цивілізації як злету в галузі мистецтва, а потім філософії і науки, обумовлено складним характером взаємодії між рефлексивно-теоретичним і предметно-практичним, безпосередньо перетворювальним способами соціального освоєння світу. Адже досягнення головної мети соціальної практики – створення ефективного способу виробництва – вимагає

⁶⁷ Гофф Ле Ж. Цивілізація середньовічного Запада / Пер. с франц. В. Бабинцева. – Екатеринбург: У-Фактория, 2005. – С. 130–135.

попереднього рефлексивно-теоретичного ставлення до світу як об'єкта пізнання і естетичного переживання. З метою вироблення максимально нестандартного, прогностично перспективного способу розв'язання завдань удосконалення, у тому числі й економічно-технологічних засобів реалізації людських потреб, подолання будь-яких кризових явищ, необхідно максимально дистанціюватися від об'єктивної реальності, не занурюватися у виробничий процес, бачити навколишню дійсність ніби іззовні. Адже навіть первісна людина на протигагу тварині вже повністю не занурена в навколишній світ, до виживання в якому вона рефлекторно пристосована, не розчинена в ньому; навіть діючи в режимі спроб і помилок, людська істота вже здатна до оцінювання ефективності тих чи інших засобів досягнення мети, а значить, нехай і мінімальної, прогностичності.

Не випадково видатні соціологи А. Вебер і К. Мангейм, досліджуючи феномен інтелігенції як особливої соціальної групи у структурі суспільства («творчої меншості» за А. Тойнбі і тим же А. Вебером) називали цей прошарок «вартовими в мороці ночі» (поняття «інтелігенція», що скоріше за все прийшло у філософію з німецької класичної, пов'язане з увяленням про особливий суб'єктивний творчий дух, що творить реальність).

Отже, зародження кожної наступної цивілізації є не що інше, як духовна реакція на системні кризові явища в економічному базисі попереднього типу економіки, унаслідок яких виникає система духовних цінностей і мотивацій, яка, своєю чергою, слугує духовним базисом для наступного способу виробництва, фактично виступаючи каталізатором для його виникнення і розвитку⁶⁸. Саме тому феномен Ренесансу, Реформації і Просвітництва не є лише надбанням Нового і Новітнього часів, а спостерігається в кожній із цивілізацій на етапі їх розвитку по висхідній⁶⁹.

Особливо варто підкреслити, що згадані вище сплески духовної культури – мистецтва, науки, філософії, єйкуменічно-гуманістичного реформаторства – мали не менш, якщо не більш безпрецедентний

⁶⁸ Шморгун А. Методологическая функция теории общественно-экономической формации. – К., 1990. – 150 с.; Шморгун А. Социальная революция как форма разрешения социального противоречия // Закон единства противоположностей. – К.: Наукова думка, 1991. – С. 65–78.

⁶⁹ Шморгун А. Эстетическое освоение действительности как диалектический процесс // Закон единства противоположностей. – К.: Наукова думка, 1991. – С. 111–119.

характер, аніж етапи бурхливого економічного розвитку, і з повним правом можуть бути віднесені до своєрідних «духовних див», так чи інакше корельованих із «дивами економічними», значною мірою виступаючи каталізатором останніх. Саме цей очевидний факт явно вплинув на формування цивілізаційних концепцій О. Шпенглера, А. Тойнбі, М. Вебера, К. Ясперса, П. Сорокіна, згідно з якими не «економічне диво» спричиняє духовно-цивілізаційні злети, а, навпаки, – духовно-релігійні чинники, діяльність «творчих меншостей» виступає «базисом» відносно економічної «надбудови».

Інша річ, що жодний із згаданих видатних мислителів не зрозумів механізму системної взаємодії між матеріальним і духовним виробництвом, за якого стагнующий економічний базис попереднього способу виробництва саме внаслідок своєї неефективності не породжує, а скоріше викликає реакцію виникнення духовної «надбудови», у межах якої формується нова людина, яка, за Марксом, є головною продуктивною силою. А вже потім ця людина створює засоби виробництва і технології якісно нового економічного базису. Ось чому, на противагу К. Марксу, правильно зафіксувавши автономність розвитку духовної сфери відносно економічної, А. Тойнбі і М. Вебер намагалися винайти якісь особливі творчі архетипи формування нового конкретно-історичного типу особистості безпосередньо в концептуальних особливостях християнської релігії (останній узагалі відмовляв конфуціанству, даосизму і буддизму в можливості породження «протестантської етики» – особливої власне капіталістичної мотивації до праці); а В. Зомбарт вважав, що витoki цієї мотивації лежать у генетичних властивостях єврейського етносу⁷⁰.

Той самий М. Вебер так і не зрозумів, що фундаментальні світоглядні засади нового гуманістичного антропоцентризму і богоборчого титанізму, що в рафінованій формі елітарної філософії й мистецтва спочатку розроблялися і декларувалися європейським Ренесансом (а потім, за доби соціального романтизму вже в Новітній час набули нових творчих вимірів), власне й виступали світоглядною основою Реформації, яка була не чим іншим, як перекладом ідеалів Ренесансу на більш зрозумілу широкому загалові християнську релігійну мову, спрощенням породженої Ренесансом якісно нової

⁷⁰ Зомбарт В. Буржуа: к истории духовного развития современного экономического человека // Зомбарт В. Собр. соч.: В 3 т. – СПб., 2005. – Т. 1. – С. 269.

духовної картини світу з метою її адаптації до свідомості пересічної людини, без чого розвиток нових економічних відносин був би неможливий (не випадково кальвінізм і пуританізм більше апелюють до прагматичного Старого Заповіту, як і ренесансні гуманісти – до язичницької Античності, зміст яких більшою мірою дозволяв переорієнтувати людину з потойбічного світу на проблеми земного життя, а головне – формувати в неї готовність до їх успішного розв’язання). Утім, і найвидатніші митці пізнього Ренесансу, такі як Сервантес, Шекспір, Рабле, Чосер, Брегель, Рембрант, уже активно «перформатовували» масову свідомість у буквальному сенсі на новий суспільний лад.

М. Вебер не зрозумів і того, що безпосередньо пов’язана з ренесансним християнським неоплатонізмом Контрреформація, ідеї якої, до речі, знайшли потужне поширення в Україні, також має дуже важливі вже пострелігійні гуманістичні виміри, які в подальшому будуть розвиватись уже в межах неокapіталістичної концепції соціального католицизму. Причому, якщо протестантський пуританізм акцентує на ліберально індивідуалістичній приватновласницькій мотивації, то езуїтські контрреформаційні течії, а також квієтистські та пієтистські напрями самого протестантизму – на модерно-національній і авторитарно лідерській складовій ідеї безкорисливого служіння своєму земному покликанню⁷¹.

Отже, новий тип так званої пасіонарності, або агональної, етики (від античного терміна «агон», дуже близького до бергсонівського поняття «життєвий порив») виникає не тільки в епоху європейської Реформації, як вважав М. Вебер. Він передує і значною мірою детермінує появу якісно нового економічного укладу в більш ранніх за часом зародження античній та далекосхідній цивілізаціях. З цією мотивацією безпосередньо пов’язаний механізм стадіального міжцивілізаційного переходу, феномен всесвітнього Ренесансу – «духовного дива» загальноцивілізаційного рівня, з приводу природи якого свого часу точилися гострі дискусії як у західній, так і в радянській науковій літературі. Аналогічна ситуація склалася на Далекому Сході, де панівному суспільно-економічному укладу передували інтенсивні

⁷¹ Шморгун А. Этнонациональное измерение глобальных цивилизационных тенденций Нового и Новейшего времени // Цивилизационные модели современности и их исторические корни. – К.: Наукова думка, 2002. – С. 258–272.

світоглядно-філософські пошуки, формування того типу особистості, яка, врешті, і створила трохи пізніше величну будову індокитайської цивілізації, у межах якої на основі духовного злету філософії і мистецтва в стародавніх Індії і Китаї виник класичний землевласницький спосіб виробництва⁷².

Як зазначалось, і в межах капіталізму не економічний базис у своєму максимальному розвитку породжує більш зрілі форми ідеології та культури, а, скоріше, навпаки: розквіт духовної діяльності є продуктивною духовною реакцією на нездоланно кризовий тип середньовічного економічного господарства. У кінцевому підсумку, після передачі духовного ренесансного імпульсу Реформації, а потім, за епохи Просвітництва, і остаточної десакралізації, технологізації, алгоритмізації стереотипів нового стилю життя і формування нової робочої сили через систему масової освіти, це призводить до утворення специфічного «світу-економіки» (Ф. Бродель), до безпрецедентної за ефективністю економіки ринково-індустріального типу.

Перефразуючи знамениту марксистську максиму про те, що певні знаряддя праці породжують відповідний їм суспільний устрій, і надаючи їй протилежного змісту (одночасно дещо «спрямлюючи» зигзаги розвитку сучасної західної цивілізації), можна сказати, що саме Ренесанс породив торговельний капіталізм, Реформація – мануфактурний, а Просвітництво та розвиток природничих наук підготували суспільну свідомість до буржуазного промислового перевороту. Отже, саме героїчно-авантюрний, навіть титанічний дослідницький дух пізнього Ренесансу і аскетично-моралізаторський потяг до самовідданої праці, породжений Реформацією, і, нарешті, незламно-вольова войовничість Контрреформації, «оволодівши масами», справді стає «матеріальною силою» і стимулює розвиток нового способу виробництва.

Саме цей потужний творчий імпульс призвів до того, що, в міру переміщення центру економічного розвитку буржуазної формації, «економічні дива» цивілізаційного масштабу відбулися спочатку в Італії і Голландії, потім у Британії, Франції, Німеччині і, нарешті, у

⁷² Шморгун А. Религиозно-мировоззренческие парадигмы Востока и Запада в контексте стадияльно-цивилизационной типологии: поиск духовной альтернативы // *Цивилизационные структуры современного мира. Цивилизации Востока в условиях глобализации.* – К.: Наукова думка, 2008. – С. 367–530.

США. Причому економічний і духовний розвиток набував усе більш обернено пропорційного характеру: духовний потенціал після вищого піку розвитку, що передував економічному перевороту, поступово згасав, а економічний базис усе більше переорієнтовував науку на так звані прикладні засади, а мистецтво на розважально-спрощені стереотипи дегероїзації реальності (сьогодні це «масова культура»). Тобто класична капіталістична цивілізація пройшла в прискореному темпі класичний цикл, який, урешті-решт, також завершився етапом занепаду і розпаду, безпосереднім наслідком чого стало виникнення адекватних цьому етапу суспільно-політичних режимів відверто компрадорсько-космополітичного спрямування і псевдоколегіальної парламентської квазідемократії. У кінцевому підсумку тоталітаризм в усіх його вимірах – це безпосередній наслідок перетворення капіталу як акумульованої людської праці на різноманітні його фетишистські форми відчуження від людини⁷³.

Тому, між іншим, таємниця економічних і технологічних успіхів тоталітарних режимів значною мірою полягає не в їхніх особливих мобілізаційних можливостях, а часто-густо в нещадній, нераціональній експлуатації величезного творчого потенціалу, напрацьованого ще в дототалітарну добу. Насправді ж головним джерелом натхнення і творчих здібностей, наприклад, поколінь, які офіційно були проголошені новою історичною спільністю радянських людей, залишалася національно-культурна традиція європейського типу, яка, на противагу проголошеній формулі про радянську культуру – соціалістичну за змістом і національну за формою, – була національною якраз за змістом, а соціалістичною – за формою, а частіше за все – за формою. До того ж, величезна кількість видатних особистостей, які були вимушені працювати на радянську владу (часто під тиском прямих репресій), були людьми, творче формування яких відбувалося ще до встановлення радянської влади.

Комуністична система фактично привласнила творчі здобутки цілих шкіл і напрямів, заснованих цими новаторами, гранично неефективно і нераціонально використавши їхні творчі досягнення; а, головне, нещадно не тільки фізично, а й морально і духовно нищила всі творчі елементи. Ось чому практично вся справжня радянська

⁷³ Шморгун О. Світова фінансова криза в цивілізаційному вимірі // Філософська думка. – 2009. – № 2. – С. 56–72.

еліта й інтелігенція, а не тільки художники та суспільствознавці, перебувала в прихованій або в прямій опозиції, а то й конфронтації до існуючого суспільного устрою (згадаймо численні гоніння на видатних конструкторів, учених у галузі кібернетики, генетики тощо). З певною затухаючою інерційністю в 50–80-х роках минулого століття в країнах «соцтабору» мали місце значні здобутки в галузі мистецтва й фундаментальних наук. Загальна антитворча атмосфера, що панувала за тоталітарної системи, прекрасно передана у творі О. Бека «Нове призначення», стала головною причиною неминучої загибелі самої системи. Саме тому навіть загальнодержавні програми розвитку і вдосконалення освіти, насамперед спрямовані на забезпечення технологічного прориву в галузі ВПК, змогли лише загальмувати, але не зупинити загальну духовну деградацію радянського суспільства, яка позначилася в тому числі й на програші СРСР не просто в гонці озброєнь, а й у змаганні технологій і темпах НТП узагалі.

Як відомо, еміграція виданих учених і художників із нацистської Німеччини також різко знизила техніко-економічний потенціал цієї країни і, відповідно, духовно, інтелектуально і, нарешті, військово-економічно збагатила знов-таки США. Що ж до економічних здобутків за часів Гітлера і Муссоліні, то насправді проблема того ж гітлерівського або фашистського італійського режиму не в тому, що вони справді до певної міри базували свою економічну і соціальну політику на засадах корпоративізму та солідаризму (фактично споріднених з ідеями шведського соціалізму, соціальної держави, ордолібералізму, автомарксизму і навіть соціального католицизму), а в тому, що вони так і не спромоглися до кінця послідовно реалізувати ці стратегії, скотившись до примітивного етатизму, на який далеко не випадково найбільше страждав радянський варіант тоталітаризму⁷⁴.

Отже, «економічним дивам» ХХ століття передувало формування новими меритократичними спільнотами якісно нової постгедоністичної і постулітарної духовної картини світу, яка створювалася в атмосфері воістину неоренесансного розвитку науки, філософії і мистецтва не тільки в Західній Європі, а й в Європі Східній (в Україні і в Росії), а також в Японії та Індії. Оволодівши в

⁷⁴ Сціборський М. Націократія. – Вінниця, 2007. – С. 22; История государства и права зарубежных стран. – М., 1991. – С. 225–227; Данилов С. Правовые демократические государства: очерки истории. – М., 1999. – С. 246–253.

процесі знаменитої «весни народів» масовою свідомістю, вона стала своєрідним детонатором вибуху творчої енергії. Загальна ж творча патріотично-мобілізаційна консолідованість об'єднаних спільною системою духовних цінностей народів країн-лідерів дозволяла командам політиків-реформаторів розробити і впровадити в життя широко-масштабні комплексні соціально-економічні реформи.

Ідеться про посткапіталістичний національний копоративно-солідаристський суспільний устрій, ідеал якого майже синхронно і навіть у тісній взаємодії було розроблено в межах концепції так званої прусської і самурайсько-конфуціанської держав. На його основі, власне, і були досягнуті у ХХ столітті «економічні дива» і на Заході, і на Сході⁷⁵. Звідси й цілком закономірна поява харизматичних лідерів, по суті породжених новим «осьовим часом», що синхронно на Сході і на Заході почав формуватися приблизно з другої половини ХІХ століття у вигляді повернення до героїчних ідеалів служіння і честі, занедбаних буржуазним утилітаризмом, прагматизмом, індивідуалізмом або, навпаки, зрівняльним казарменим комунізмом.

Варто наголосити на тому, що в зазначених процесах формування критичної маси для пасіонарного вибуху в країні так звана гуманітарна інтелігенція відіграє аж ніяк не меншу роль, аніж технічна. Занепад суспільних наук і елітарного мистецтва різко звужує творчі горизонти не тільки дослідників у галузі природничих наук, а й представників національних політичних та економічних еліт. Зокрема, без особливого духовного клімату, створеного в Японії у середині ХІХ – середині ХХ століть видатними літераторами і художниками, які, до речі, формувалися під величезним впливом «золотого віку» російської літератури, ні прискорена технологічна модернізація, ні подальший економічний прорив цієї країни після Другої світової війни були б у принципі неможливі. Причому йдеться про письменників і художників світового рівня, у творчості яких водночас втілювався неповторний дух японського народу, таких, як Р. Акутагава, І. Такубоку, К. Хокусай, лауреати Нобелівської премії, здобутої вже в 60-ті роки ХХ століття, Я. Кавабата і К. Ое, геніальний кінорежисер А. Курасава і багато інших.

⁷⁵ Шморгун А. Инновационно-цивилизационные измерения посткапиталистического общества // Экономическая теория в ХХ веке. – М.; Краснодар, 2008. – № 7 (14): Инновационная экономика. – С. 46–56.

Аналогічно, унаслідок творчої атмосфери неоренесансу XIX – початку XX століть, одним з учителів концепції духовно-гуманістичного націоналізму Шарля де Голля став видатний філософ і письменник, лауреат Нобелівської премії А. Бергсон, а в момент початку французького «економічного дива» у країні ще активно працювали такі видатні філософи і письменники, лауреати цієї ж почесної нагороди, як А. Камю, Ж.-П. Сартр, А. Жід, Ф. Раблес, А. Мальро, Ф. Моріак (останні двоє були міністрами в уряді де Голля). До цього списку можна додати таких видатних мислителів і художників як М. Фуко, Р. Мерль, П. Віалар, А. де Сент-Екзюпері і багато інших представників «творчої меншості», що у своєму антибуржуазному нонконформізмі належать до цієї ж плеяди. Те ж можна сказати про Іспанію, яка за часів Франко також продемонструвала класичне «економічне диво»: лідери масштабу генерала Франко могли виникнути лише в країні, де до одного з них покоління належали художники і мислителі масштабу Х. Ортеги-і-Гассета, М. де Унамуно, Г. Лорки (незалежно від того, хто з них під час громадянської війни опинився по який бік барикад).

Не випадково за десятиліття правління генерала де Голля кількість працівників розумової праці збільшилася у два рази, Франція здійснила науково-технологічний прорив (зокрема, створила власну ядерну зброю), причому французький «дирижизм», знов-таки, значно ближчий до неокорпоративізму, ніж до директивного державного регулювання⁷⁶.

Що ж до Радянського Союзу, то саме гранична ідеологізація мистецтва і фундаментальної науки не тільки різко знизила потенційні масштаби можливого соціально-економічного прориву наприкінці 1950 – початку 1960-х років, а й заклала духовно-світоглядні підмурки майбутнього руйнування радянської супердержави.

Важливо, що, незважаючи на гігантські прояви тоталітарного катастрофізму світового масштабу у вигляді двох світових війн, колосальний занепад усіх форм мистецтва внаслідок нівелюючої дії нового типу американського культурного імперіалізму (термін належить міністру культури в уряді де Голля – Андре Мальро) та новітніх комп'ютерно-комунікаційних форм маніпулювання людською свідомістю в другій половині XX століття, про які з тривогою писали

⁷⁶ Кокошин А. Реальный суверенитет и суверенная демократия. Суверенитет. – М.: Европа, 2006. – С. 96.

Г. Маркузе, П. Сорокін, Д. Белл, Л. Мемфорд, Д. Оруел, О. Хакслі, саме в країнах, що перебували на периферії західної цивілізації, знайшлися, так би мовити, вільні духовні зони, «точки зростання», в яких відбулися сплески мистецтва масштабу духовного дива.

Ідеться передовсім про феномени латиноамериканської літератури і поезії кінця XIX – XX століть, могутню течію італійського нео-реалізму в кінематографі та переважно британської рок-музики, естетично-світоглядний вплив яких, у тому числі й антиспоживацька налаштованість, сягнули далеко за межі власних країн. У той самий час у країнах технологічного лідерства і найбільшого економічного потенціалу, насамперед США, спостерігається неухильне наростання «одновимірності» способу життя. Якби не залучення «свіжої крові» вчених і художників іззовні, ці країни вже давно перетворилися в релікт попередньої стадії цивілізаційного розвитку.

Тому і в добу так званого постіндустріалізму розраховувати на серйозні прориви в економічній сфері, подолання чергової світової економічної кризи, викликані новим типом уже віртуально-фінансового тоталітаризму, без розвитку «немасової» культури, у тому числі й, здавалося б, абсолютно позбавленого користі справді народного «високого мистецтва» (яке насправді розширює горизонти творчого мислення не тільки справді творчої інтелігенції, а й так званих «білих комерців»), абсолютно марно. Саме у відході від космополітичного технократизму і утопій самодостатності сучасних інформаційно-мережових технологій, які начебто розвиваються за власною логікою під тиском розширеного зростання споживацьких мотивацій, на нашу думку, і полягає зміст сучасної національної ідеї.

Цей момент дуже важливо враховувати у зв'язку з неминучою зміною в суспільній свідомості уявлень про «економічне диво», яке насамперед буде полягати в здатності окремої держави або навіть геополітичного об'єднання нового типу досягати максимальної якості життя за граничної мінімізації витрат будь-яких форм капіталу і природних ресурсів, а головне розвитку так званого соціального капіталу. В наш час, коли технології оновлюються в середньому за декілька місяців, по-справжньому здивувати розвинені країни якраз і змогла б поява в Україні і Росії насамперед видатних художників і вчених у галузі фундаментальних природничих і соціальних наук, що є реальною запорукою реальних економічних успіхів.